

SVENSKERNES UDSKRIVNINGER PAA FYN 1658

Av *Hans H. Fussing*

Medens der fra mange sider er givet skildringer av soldaternes *plyndringer* under Svenskekrigen 1657—60, er der kun fremkommet meget lidt, i hvert fald intet samlet, til belysning av den svenske regerings systematiske udskrivninger under Karl Gustavkrigene. Det har ikke været mig muligt at finde noget samlet regnskab over de indkomster, den svenske hær fik under krigen ved sine udskrivninger, men i Rigsarkivet i Stockholm er fundet nogle løse læg indeholdende lister over brandskatter, kontributioner etc., fortrinsvis fra Fyn. Materialet indeholder iøvrigt oplysninger om udskrivningerne i en række jyske og sjællandske *byer* og et forslag til, hvad et par sjællandske godser — lenet Jungshoved og hovedgaarden Bonderup i Merløse herred — skulde yde i 10 maaneder i 1658, samt et par spredte ekstrakter og smaaoplysninger om ydelserne i fire maaneder samme aar fra Rønnebæksholm, Sørup og Assendrup, men listen over de fynske udskrivninger er, om end ikke fuldstændig, saa dog ret udførlig.

Den svenske hær var en særdeles velordnet organisation. Saa vidt man kan dømme fra en oplysning om forholdene i Jylland under Torstenssonkrigen, foregik udskrivningerne paa den maade, at den svenske officer eller krigskommissær, der forestod hærens økonomiske udbytning av en bestemt egn, lod ridefogederne paa de godser, der laa i hans distrikt, møde med gaardenes jordebøger, og paa grundlag av disse udskreves saa kontributionerne. Man har eksempel paa, at der paalagdes de enkelte bøndergaarde at yde en nøje specificeret ydelse av varer lige fra smør og gryn til vanter og faareskindspelse, og de

trykte sauvegardebrev, som svenskerne solgte til herregaardene, tyder ogsaa paa, at der var system i foretagendet.

De i det følgende benyttede oplysninger synes alle at dreje sig om aaret 1658. Svenskerne gik i land paa Fyn ved Iversnæs d. 30. januar, men gik allerede videre over Taasinge til Laaland og Sjælland d. 6. februar, dog blev nogle avdelinger staaende paa Fyn, formodentlig netop for at sikre, at de udskrevne brandskatter og kontributioner kom ind. Efter freden i Roskilde d. 26. februar skulde den svenske hær have rømmet Danmark, men paa trods av fredstraktaten forlagdes hele hæren d. 22. april fra Sjælland til Fyn, hvor dens chef *Carl Gustaf Wrangel* fik besked paa at blive til nærmere ordre, og først efter fredsbruddet i august 1658 forlod han foreløbig Fyn for at gaa mod København. Disse og de senere krigsbegivenheder falder dog uden for det her behandlede tidsrum.

De her benyttede akter i det svenske rigsarkiv har betegnelsen: „*Militaria. XVI. 4. b.*“ og kaldes „*Handlingar rörande armeernas underhall på Jutland och öarne under danska kriget*“, men denne betegnelse er en senere paaskrift. Den første del handler om indkomsterne av Holsten og Jylland og er uden interesse i denne sammenhæng, men av det hele fremgaar, at de svenske udskrivninger omfattede tre former: ryttertjeneste („*reutertienst*“), brandskat og contribution. Medens brandskatten skulde være en løskøbelsessum, hvorved beboerne undgik, at deres gaarde og huse blev plyndret og brændt, var kontributionen en ydelse til den fjendtlige hærs underhold, men i disse optegnelser bruges de to navne tilsyneladende i flæng.

Det samlede beløb, som svenskerne regnede at kunne faa presset ud af Fyn i brandskat for 1658, var det enorme tal 170575 rdl. Til sammenligning kan anføres, at kronens *samlede* indtægter av alle rigets len i 1652 var c. 154000 rdl. Imidlertid skulde hele dette beløb ikke indgaa i den svenske krigskasse, for 26950 rdl. blev bortgivet til svenske officerer som en slags gratialer, og kongen fritog allernaadigst nogle gejstlige og godsejere for at yde i alt 20250 rdl. Dertil kom saa

ryttertjenesten, som skulde ydes av de fynske godser og som i alt be-
regnedes til 3411½ ryttere. „Reutertienst“ kan ikke betyde, at det
paagældende gods skulde stille det nævnte antal ryttere, det havde
man hverken mandskab, heste eller udrustning til, men meningen
maa være, at lenet eller godset skulde underholde saa og saa mange
svenske ryttere, hvadenten dette nu skete ved, at rytterne blev ind-
kvarteret paa godset, eller ved at dette betalte en sum penge til rytter-
nes underhold, 30 rdl. per rytter. Da der baade i den samlede op-
gørelse og i fordelingen av ryttertjenesten paa de enkelte gaarde
regnes med halve, kan man vist gaa ud fra, at ryttertjenesten ofte er
en blot og bar regningsenhed, og at gaardene i virkeligheden betalte
penge. Ogsaa for denne ryttertjeneste fritoges nogle enkelte særlig
begunstigede, men om disse fritagelser mere senere.

Gaar man nu over til at se paa de enkelte lister, saa findes der
kun oplysninger om tre fynske *købstæder*, nemlig Faaborg, Middel-
fart og Nyborg, der slutter en liste over ydelserne fra en række jyske
byer. De er ikke sat i kontribution, men skulde i brandskat yde:
Faaborg 350 rdl., Middelfart 1200 og Nyborg 4000, og disse beløb
synes virkelig at være kommet ind. Sammenligner man disse tal med,
hvad der ellers oplyses om, hvad krigen kostede byerne, synes beløbet
forholdsvis beskedent, men naar Faaborgs magistrat i 1660 meddelte
regeringen, at den ubillige kontribution, som fjenden havde paalagt,
var umulig at opskrive, saa har vi dog her et korrektiv dertil, selvom
svenskerne senere kan have krævet yderligere avgifter. Mens det
ellers kan være vanskeligt at afgøre, om de udskrevne ydelser virkelig
er blevet leveret til svenskerne, synes de her nævnte udskrivninger fra
købstæderne at være præsteret.

De øvrige oplysninger falder i to grupper: lenene og de private
godsers brandskat og ryttertjeneste. Om de første findes en liste, der
hedder „Kortt specification huruledes dhe kongl., andelige och ade-
lige godzer opa provincen Fyehn till brandskatt anslagen worden“,
men den indeholder kun en specification over, hvordan de enkelte
herreder i Nyborg og Odense len er sat i ryttertjeneste og brandskat,

mens Dalum kloster, St. Knuds kloster, Rugaard, Hagenskov og Hindsgavl len kun nævnes under disse navne, da der til de to første intet herred hørte og de tre sidste kun havde hver ett herred, nemlig henholdsvis Skovby, Baag og Vends herreder. Over den kolonne, der indeholder ryttertjenesten, staar „reutertienst er 30 rdl.“, og kolonnen indeholder da ryttertjenestens beregning i penge. Det kan ikke ses, om ryttertjenesten noget sted er ydet in natura, men ellers kan man jo blot gange det samlede tal for ryttertjenesten med de nævnte 30 rdl. og lægge det der udkomne beløb til brandskatten for at faa det samlede beløb, der udkrævedes av lenene paa Fyn. Der findes intet om kronens gods paa Langeland lige saa lidt som landsdommerlenet, der blandt andet omfattede Lyø, nævnes i listen. I den følgende liste er herredsnavnene skrevet i deres nuværende form. Den sidste kolonne indeholder taxationen til rostjeneste i 1625, idet Fyn mangler i rostjenestelisten for den næste taxation i 1652, og det fremgaar av listen, at man beregnede, at 312 td. hk. skulde stille en hest. Denne kolonne skulde vise, hvilken fantastisk forøgelse av militærbyrden den svenske besættelse betød.

	Ryttértjeneste	Brandskat rdl.	Rostjeneste
<i>Nyborg len</i>			10
Vindinge herred	418	12540	
Sunds herred	390	11700	
Gudme herred	195½	5865	
Sallinge herred	527	15810	
Hindsholm	110	3300	
<i>Odensegaard len</i>			6
Odense herred	379	11370	
Aasum herred	72½	2175	
Bjærge herred	129	3870	
Lunde herred	34½	1035	
Skam herred	119½	3585	
<i>Dalum kloster len</i>	127	3810	8
<i>St. Knuds kloster len</i>	111	3330	
<i>Rugaards len</i>	300	9000	2
<i>Hagenskov len</i>	293	8790	4
<i>Hinsgavl len</i>	205½	6165	2
	3411½	102345	32

En anden liste indeholder en fortegnelse over, hvad der skulde ydes av en række fynske herregaarde, men denne liste indeholder mærkelig nok ikke alle hovedgaarde, men kun en del, fortrinsvis større godser. Da der om de paagældende gaarde meddeles, hvem de er „assigneret“, d. v. s. hvilke svenske stormænd der skulde have indtægterne av dem, kan man vist gaa ud fra, at brandskatningen av de øvrige godser er gaaet direkte i den svenske krigskasse. Herregaardene i den følgende liste fra Ravnholt til og med Lykkesholm var tillagt *Corfitz Ulfeldt*, fra Damsbo til og med Ulriksholm den svenske rigsadmiral *Carl Gustaf Wrangel*, Nakkebølle den kongelige svenske factor *Döhlen* og Iversnæs og Sanderumgaard *markgreven av Baden*.*) Listen ser saaledes ud:

	Ryttertjeneste	Brandskat rdl.	Rostjeneste
Ravnholt	60½	3025	6
Hellerup	38	1900	13
Egeskov	35½	1725	
Sandholt	44	2200	5
Lykkesholm	33	1650	2
Damsbo	76½	3825	1
Søbo			
Brobygaard			
Løgismose	37½	1875	
Rantzausholm	115	5750	
Brændegaard			
Flintholm			
Rødkilde			
Gelskov			
Hverringe	40	2000	
Ulriksholm	26	1300	
Nakkebølle	33	1650	1½
Iversnæs	64	3200	
Sanderumgaard			

Som det fremgaar av listen er nogle av hovedgaardene blevet taxeret under eet, vistnok paa grund av ejerfællesskab, og om en væsentlig del av gaardene kan rostjenesten ikke oplyses fra 1625. Rostjenesten

*) Enten den senere regerende markgreve av Baden-Durlach Friederich VI eller hans yngre broder Carl Magnus.

for Hellerup omfatter ikke denne gaard alene, men alt Kaj Lykkes gods paa Fyn og Sandholt alt Corfitz Ruds gods.

Endelig findes der en liste over godser, der vel er blevet taxeret til ryttertjeneste og brandskat, men som av Carl X Gustaf er blevet fritaget for disse ydelser. Det er dels fru *Kirsten Munks* gods — fra Ellensborg til Tybrind — dels *Lars Ulfeldts* gaard Harreslevgaard, og endelig har kongen fritaget alt gejstligt gods og naturligt nok det gods, der ejedes av svenskere. Naar fru Kirsten Munks gods er blevet fritaget, kan det enten skyldes, at Corfitz Ulfeldt har opnaaet, at hans svigermoders gaarde blev skaanet for beskatning, eller den svenske konge har ønsket at vise sin velvilje overfor fru Kirsten, der havde laant ham penge til krigens førelse. Den ene villighed var den anden værd. Derimod kan der næppe være tvivl om, at det er Corfitz Ulfeldt, der har opnaaet fritagelse for sin broders gods, skønt Lars Ulfeldt var loyal og under krigen gjorde tjeneste ved det sjællandske rytteri. Hvad der har bevæget kongen til at fritage det gejstlige gods for byrderne, lader sig ikke oplyse. Listen ser saaledes ud:

	Ryttertjeneste	Brandskat
Ellensborg	56½	2825
Lundegaard		
Vejlegaard	72	3600
Taasinge	101½	5075
Tybrind	29	1450
Harreslevgaard	45	2250
Hospitalsgods i Odense herred	40½	2025
Bispen	3	150
Professorerne	18½	925
Rektor	1	50
Svenskes gods	33	1650
Sorø akademi	5	250

Det er nu noget tvivlsomt, om fru Kirsten Munks godser helt slap for krigens byrder, for der findes en lille liste over, hvad den svenske intendanturtjeneste mente, at hendes godser maanedlig kunde yde. Da en saadan liste ikke kendes fra andre hovedgaarde, er der en mulighed for, at man senere har krævet ydelser ogsaa av hendes god-

ser og da har foretaget en særlig beregning over deres ydeevne. Dels opføres ryttertjenesten i overensstemmelse med den ovenstaaende liste, dels anføres det, at godserne hver maaned skulde kunne yde følgende varer:

400 td. øl.	129½ pd. kød
400 td. mel.	129½ pd. smør.
129½ pd. flæsk.	64 td. 4 skp. ærter og gryn.

Denne liste viser iøvrigt, hvor omhyggeligt svenskerne gik frem, naar de fordelte avgifterne, næppe for at være retfærdige, men snarere for ved en ligelig fordeling at søge at sikre sig, at avgifterne virkelig kom ind. De fundne akter kan desværre ikke oplyse, i hvilket omfang ydelserne er blevet præsteret, men det synes usandsynligt, at bønderne har været i stand til at yde det forlangte. I almindelighed skildres vore allierede Brandenburgere, Polakker og kejserlige tropper som langt haardere i deres fremfærd end Svenskerne, men forklaringen herpaa ligger formentlig for en del i, at Svenskerne havde taget saa haardt fat med udskrivningerne, at bunden var skrabet, da de allierede tropper kom, saa de fremmede soldater for overhovedet at faa føden har maattet plyndre befolkningen aldeles. Iøvrigt har Svenskernes krav ikke indskrænket sig til penge og varer. Det vides i al fald med sikkerhed, at der er blevet udskrevet soldater paa Sjælland, og det har formentlig ogsaa været tilfældet paa Fyn.